

Pristupi temi hrvatskoga srednjovjekovlja u srednjoškolskoj nastavi Hrvatskoga jezika

Mjesto temeljnih jezičnopovijesnih sadržaja u predmetnim kurikulumima

Budući da je u školskoj godini 2021./2022. dovršen trogodišnji proces uvođenja novih predmetnih kurikula u sve razrede osnovnih i srednjih škola u Republici Hrvatskoj, u nastavnoj praksi svakodnevno se pojavljuje niz dvojba povezanih s planiranjem nastave, s procjenom uloge pojedinih nastavnih sadržaja u godišnjim planovima te s načinom vrednovanja različitih ishoda povezanih s tim sadržajima. Naime, predmet Hrvatski jezik u srednjoškolskoj nastavi kurikulskom je reformom bitno izmijenjen. Prvo, književna djela više se ne obrađuju kronološkim slijedom jer redoslijed obrade ne proizlazi iz ideje sustavnoga upoznavanja s književnom poviješću, nego se temelji na tematskome pristupu. Nastavnici bi kurikulumom zadana književna djela i djela koja sami odaberu za cjelovito čitanje trebali grupirati u teme, a uopćena književnopovijesna kontekstualizacija očekuje se samo uz pojedina kurikulumom zadana djela. Drugo, jezikoslovni sadržaji više se ne obrađuju postupno, tradicionalnim redom, tako da se u prvome razredu započne s fonetikom, fonologijom i prozodijom, u drugome nastavi s morfoloijom, u trećemu sa sintaksom te u četvrtome završi s leksikologijom i tvorbom riječi. Također, obrada dijalektoloških sadržaja više se ne nadovezuje postupno na upoznavanje pojedinih jezikoslovnih disciplina i jezičnopovijesni se sadržaji više ne upoznaju tijekom četiriju godina srednjoškolskoga obrazovanja tako da se u prvome razredu započne s usustavljanjem znanja o početcima hrvatske pismenosti, što se prije nadovezivalo i na usporednu obradu hrvatske srednjovjekovne književnosti, a u četvrtome razredu završi s pregledom povijesti hrvatskoga jezika u 20. i 21. stoljeću, nego je kratak pregled cjelovite povijesti hrvatskoga jezika predviđen tek u četvrtome razredu. Jezikoslovni sadržaji sad su većinom ispremetani tako da se leksikološki sadržaji provlače od prvoga do četvrtoga razreda, sintaksa se obrađuje u prvome i u drugome razredu, morfoloija s tvorbom riječi u trećemu razredu, a fonetika, fonologija i prozodija u četvrtome razredu. Treće, uz nastavna područja (domene) *Hrvatski jezik i komunikacija* i *Književnost i izražavanje* predmetni kurikulum uvodi u srednjoškolskome sustavu novo područje *Kultura i mediji*, u sklopu kojega bi učenici trebali razviti analitički i kritički pristup raznovrsnim medijskim porukama, komentirati različite kulturno-umjetničke događaje u stvarnome ili u digitalnome okružju te produbiti znanja o mjestu hrvatske kulturne baštine u europskome kontekstu.

* Igor Medić nastavnik je hrvatskoga jezika u Klasičnoj gimnaziji u Zagrebu.

Nameće se pitanje kad i kako – u nastavi tako korjenito izmijenjena predmeta – učenici mogu upoznati temelje povijesti vlastitoga jezika i vlastite kulture da bi doista razumjeli mjesto hrvatske kulture u širemu, europskom kontekstu, a da ti sadržaji pritom ne postanu prirepak koji se usputno spomene potkraj završetka srednjoškolskoga obrazovanja. Naime, tropismena i trojezična kultura u razdoblju srednjega vijeka na prostoru današnje Hrvatske iznimno je zanimljiva i vrijedna pojava u širemu kontekstu europskoga srednjovjekovlja. Bez njezina poznavanja i bez razumijevanja njezine osobitosti nužno ostaje okrnjen i uvid u temeljne sastavnice hrvatskoga kulturnog identiteta u europskim okvirima. Nasuprot tomu, nakon prvoga čitanja kurikulskih dokumenata čini se da ne samo početke i temelje hrvatske pismenosti nego i cjelovitu povijest hrvatskoga jezika učenicima možemo izložiti tek u četvrtome razredu, vjerojatno u obliku brzopoteznoga i panoramskoga pregleda jer je svaki opsežniji i sustavniji prikaz tako opsežna sadržaja nemoguć. U ostatku ovoga teksta stoga će se opisati primjer iz nastavne prakse koji je primijenjen u jednome prvom, u jednome drugom i u dvama trećim razrednim odjelima u školskoj godini 2021./2022. u Klasičnoj gimnaziji u Zagrebu i kojim se nastoji odgovoriti na izazove pred koje nastavnike hrvatskoga jezika stavlja kurikulum, kad je u pitanju vrijeme i način obrade jezičnopovijesnih sadržaja, i to tako da se istodobno na najbolji način pokušaju iskoristiti i pozitivne novine koje je taj dokument donio.

Istraživački zadatak o hrvatskoj glagoljici i hrvatskome glagoljaštvu

U dogovoru s knjižničarima Knjižnice Božidara Adžije, koja se nalazi na Trgu kralja Petra Krešimira IV., u blizini Klasične gimnazije, koja je u Križanićevoj ulici, osmislio sam jednostavan istraživački zadatak koji se nadovezao na izložbu *Glagoljica – hrvatska jezična i povijesna baština*. Izložba je bila postavljena u povodu *Dana hrvatske glagoljice i glagoljaštva*, 22. veljače 2022., i bila je otvorena od 15. veljače do 15. ožujka 2022. u prostoru slobodnoga pristupa Knjižnice Božidara Adžije. U suradnji sa Staroslavenskim institutom u Zagrebu osmislila ju je i pripremila knjižničarka Ivana Sabljak. Sastojala se od triju dijelova: izloženo je 14 plakata s fotografijama *Prvoga vrbničkog misala* grafičke urednice, dizajnerice i fotografkinje Julije Vojković, na velikome zaslonu stalno se smjenjivala prezentacija o povijesti glagoljice i o najvažnijim hrvatskim glagoljičnim spomenicima i tekstovima te je izložena građa iz općega i zaštićenoga fonda knjižnice na temu glagoljaštva. Učenici četiriju mojih razrednih odjela dobili su 28. veljače upute prema kojima su do zatvaranja izložbe, 15. ožujka, trebali otići u Knjižnicu Božidara Adžije, fotografirati se ispred jednoga od plakata (kao dokaz da su posjetili izložbu), proučiti prezentaciju o glagoljici i izloženu knjižnu građu te najkasnije 15. ožujka riješiti kratku provjeru poznavanja sadržaja izložbe na kviznoj aplikaciji *Socratic*, koja je učenicima već bila dobro poznata jer sam je upotrijebio tijekom nastave na daljinu. Odmah su bili objavljeni i kriteriji vrednovanja, uvjet za pozitivnu ocjenu bili su poslana fotografija i provjera znanja riješena u roku, a o broju točnih odgovora u provjeri ovisila je konačna pozitivna ocjena. U uputama je učenicima savjetovano da se, dok budu rješavali provjeru, posluže i mrežnim izdanjem *Hrvatske enciklopedije* te igrama za učenje

glagoljice, koje su dostupne na stranici jezicneigre.com/glagoljica. Od 28. veljače do 15. ožujka cjelovit zadatak odradilo je 95 učenika iz četiriju razrednih odjela, koji su svojim rezultatom većinom zaslužili najviše ocjene. Ocjene su u e-dnevniku unesene u rubriku *Kultura i mediji*.

Tako osmišljen istraživački zadatak temeljio se na sličnome zadatku koji sam prvi put iskušao godinu prije, kad je u ožujku i travnju 2021. u istoj knjižnici organizirana izložba *Sladki naš kaj*, posvećena kajkavskom narječju, tj. najvažnijim jezičnim priručnicima i književnim djelima napisanima u prošlosti na kajkavskome jeziku. Taj su zadatak uz slične upute rješavali jedan prvi i dva druga razredna odjela, a ideja je nastala iz potrebe da se unatoč tada još strogim epidemiološkim mjerama učenici potaknu na odlazak u kakvu kulturnu instituciju u vrijeme kad je bilo nemoguće u skupinama posjećivati kazališta, kina ili muzeje. Premda se sadržaji koji se odnose na početke hrvatske pismenosti u gimnazijskome kurikulumu Hrvatskoga jezika pojavljuju tek u četvrtome razredu (ishod A 4. 7.), učeničke aktivnosti koje ovaj zadatak podrazumijeva obuhvaćene su ishodima koji pripadaju području *Kultura i mediji*, i to kontinuirano od prvoga do četvrtoga razreda. Naime, prema ishodu C 1. 2. učenik *analizira tekstove iz hrvatske kulturne baštine i kulturnoga kruga i njihov utjecaj na vlastiti kulturni identitet* te prema razradi toga ishoda *posjećuje i kulturno-umjetnički događaj, manifestaciju i/ili kulturnu instituciju u stvarnome ili u digitalnome okružju*. Isti se podishod može pronaći i unutar razrade ishoda C 2. 2., C 3. 2. i C 4. 2., dakle od drugoga do četvrtoga razreda, koji se svi odnose na analizu tekstova hrvatske kulturne baštine i na njihov utjecaj na vlastiti kulturni identitet, na analizu utjecaja tekstova europske kulturne baštine na hrvatski kulturni identitet te na analizu povezanosti hrvatskoga kulturnog identiteta s drugim kulturnim krugovima na temelju različitih tekstova. Zadatak u knjižnici tako se temeljio na istraživačkome pristupu, na unutarpredmetnoj korelaciji koja povezuje jezične, književne, kulturne i medijske sadržaje te potiče samostalan rad izvan škole i bez neprestanoga neposrednog nastavnikova nadzora. Također, budući da zadatak podrazumijeva uporabu različitih mrežnih izvora, poput enciklopedije i didaktičnih igara, te rješavanje provjere u obliku kviza, uspostavlja se poveznica s međupredmetnom temom *Uporaba informacijske i komunikacijske tehnologije*, osobito s ishodima ikt. A 4. 2., ikt. C 4. 3., ikt. A 5. 2. i ikt. C 5. 3., koji se odnose na učeničku uporabu društvenih mreža za potrebe učenja i za potrebe osobnoga razvoja te na samostalnu kritičku procjenu procesa i rezultata pretraživanja informacija u digitalnome okružju. Važno je istaknuti da je istraživački zadatak integriran u nastavu tako što se s učenicima komentirao sadržaj izložbe i njihovi dojmovi, a u ispite koje su pisali u mjesecima nakon dovršetka zadatka – neovisno o ishodima i o sadržajima koji su provjeravani tim ispitima – kao nagradni zadatci na kraju ispita umetnuta su pitanja za dodatne bodove koja su se odnosila na glagoljicu i na hrvatsko glagoljaštvo. Učenici su tako bili motivirani ponoviti ključne sadržaje s kojima su se upoznali na izložbi i usustaviti znanje o njima i nakon što su riješili kratku provjeru (kviz) u sklopu maloga istraživačkog zadatka u knjižnici jer su tako mogli prikupiti dodatne bodove u različitim pismenim provjerama znanja.

Provjera znanja sastavljena je kao kratak kviz u besplatnoj aplikaciji *Socrative*, koju ne treba preuzimati na uređaj i može joj pristupiti svatko tko ima pristup internetu. Nakon što autor oblikuje kviz, odabire jedan od triju načina rješavanja i aktivira ga. Svatko tko dobije zaporku za ulazak u kviz (tzv. *room name*), može mu pristupiti dok god autor ne zaustavi njegovo rješavanje. Ušavši u kviz, svaki je rješavač morao upisati svoje ime i prezime. Postavke su bile namještene tako da su se pitanja različitim rješavačima otvarala različitim redom i tako da se stalno mijenjao redosljed ponuđenih odgovora. Na svako se pitanje moralo odgovoriti da bi se otvorilo sljedeće pitanje, dakle nije bilo moguće vraćati se na prethodna pitanja i mijenjati odgovore. Jasno je da sve to ne sprječava učenike da fotografiraju pojedina pitanja i da razmjenjuju informacije o točnim odgovorima, no budući da su svi morali otići u knjižnicu i fotografijom uz jedan od plakata dokazati da su bili ondje, što je bio uvjet za pozitivnu ocjenu, većina je izložbu i razgledala, što su poslije potvrdili i knjižničari, koji su s učenicima nerijetko razgovarali o postavu. Iznimno je vrijedno i samo iskustvo odlaska u jednu od većih zagrebačkih gradskih knjižnica (za termin odlaska učenici su se, uostalom, morali pobrinuti sami), razgledavanje izložbe, osvješćivanje činjenice da knjižnice nisu samo mjesta na kojima se posuđuju knjige i interakcija s djelatnicima te kulturne ustanove. Kviz se sastojao od dvanaest pitanja, od kojih je jedanaest bilo oblikovano kao pitanja zatvorenoga tipa i jedno kao pitanje otvorenoga tipa. Odgovore na tako oblikovane zadatke sustav je mogao ispraviti samostalno. Sadržaj ispitivanja proizišao je iz strukture i sadržaja izložbenoga postava, dakle na sva se pitanja moglo odgovoriti s pomoću informacija s 14 plakata, s pomoću prezentacije koja se mogla pogledati na zaslonu i s pomoću izložene knjižne građe. Nerijetko je, da bi se došlo do točnoga odgovora, trebalo povezati nekoliko podataka iz različitih izvora. Pojedina su pitanja zahtijevala da se obrati pozornost i na slikovne sadržaje, a za razumijevanje pojedinih pitanja bilo je potrebno istražiti i značenje nepoznatih pojmova, zbog čega su učenici odmah upućeni na mrežno izdanje *Hrvatske enciklopedije*. Također, budući da je provjera bila namijenjena učenicima od prvoga do trećega razreda i budući da su učenici o glagoljici i o najstarijim hrvatskim jezičnim spomenicima inicijalno znali vrlo malo, dio je pitanja namjerno ispitivao opće informacije o temi. U tablici u nastavku donosi se cjelovita kratka provjera znanja (kviz) koju su u sklopu istraživačkoga zadatka rješavali učenici.

1. Što znači glagol *glagolati*, iz kojega je izveden naziv *glagoljica*?

- a) govoriti
- b) pisati
- c) pjevati
- d) urezivati

2. U drugoj polovici kojega je stoljeća nastala glagoljica?

- a) u drugoj polovici 8. st.
- b) u drugoj polovici 9. st.
- c) u drugoj polovici 10. st.
- d) u drugoj polovici 11. st.

3. Iz kojega je grada sv. Konstantin Ćiril, koji je osmislio glagoljicu?

- a) iz Atene
- b) iz Carigrada
- c) iz Skopja
- d) iz Soluna

4. Koja je tvrdnja točna?

- a) Glagoljica je prvo pismo kojim su Hrvati zapisivali svoje tekstove.
- b) Glagoljično se pismo naziva azbukom prema sv. Azbuku Mučeniku.
- c) Uglata glagoljica najmlađi je oblik glagoljičnoga pisma.
- d) Uglata glagoljica naziva se i hrvatskom glagoljicom.

5. Koja je tvrdnja točna?

- a) *Bašćanska ploča* najstariji je hrvatski glagoljični epigrafski zapis.
- b) *Vinodolski zakonik* pravni je glagoljični epigrafski spomenik.
- c) *Istarski razvod* važna je srednjovjekovna glagoljična pjesmarica.
- d) *Plominski natpis* jedan je od najstarijih hrvatskih glagoljičnih zapisa.

6. Kako se naziva spomenik na fotografiji?

- a) *Bašćanska ploča*
- b) *Krčki natpis*
- c) *Plominski natpis*
- d) *Valunska ploča*

7. Koji se pojam **ne** odnosi na *Bašćansku ploču*?

- a) darovnica
 - b) HAZU
 - c) kralj Petar Krešimir IV.
 - d) otok Krk
-

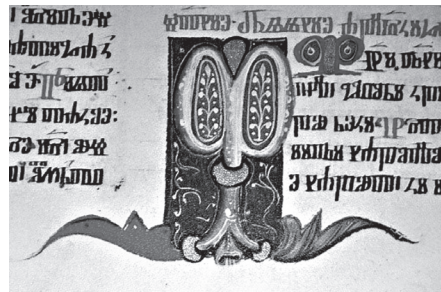
8. Iz koje je knjige preuzeta iluminacija na fotografiji?

- a) iz *Hrvojeva misala*
- b) iz *Misala kneza Novaka*
- c) iz *Misala po zakonu rimskoga dvora*
- d) iz *Prvoga vrbničkog misala*

9. Kako se naziva posebno ukrašeno početno slovo prve riječi ulomka u starim tekstovima (primjer je na fotografiji)?

- a) ideogram
- b) inicijal
- c) inkunabula
- d) piktogram

10. Koja tvrdnja o *Misalu po zakonu rimskoga dvora* **nije** točna?

- a) To je najstarija inkunabula napisana hrvatskim jezikom.
- b) To je prvi misal u Europi koji nije napisan latinicom.
- c) To je djelo otisnuto 22. veljače 1483. godine.
- d) To je djelo otisnuto 50 godina nakon Gutenbergove *Biblije*.

11. U kojemu je gradu u 15. st. glagoljičnu tiskaru utemeljio kanonik Blaž Baromić?

- a) u Humu
- b) u Senju
- c) u Splitu
- d) u Roču

12. Transliteriraj sintagmu s fotografije na latinicu!

ЉѢДОНЪХТОУЪ ѢПОНЪХУПЪ

Točni odgovori: 1. a), 2. b), 3. d), 4. d), 5. d), 6. a), 7. c), 8. a), 9. b), 10. d), 11. b), 12. budite svoji

Jezična baština u izmijenjenome kulturnom i obrazovnom kontekstu

Posljednjih nekoliko godina sve se češće mogu čuti komentari da su nove generacije učenika nezainteresirane za školske sadržaje, da su učenici zbog ovisnosti o mobilnim uređajima sve nestrpljiviji, sve manje koncentrirani na složenije zadatke, da sve manje čitaju, pa raspoložu sve siromašnijim vokabularom, da su skloniji kraćim audiovizualnim nego opsežnijim tekstnim sadržajima i da podliježu digitalnoj demenciji. Tijekom 2020. i 2021. godine stanje je dodatno otežala pandemija, zbog koje nastavu nije bilo moguće organizirati bez suvremene tehnologije. Usto, učitelji i nastavnici istodobno su se morali uhvatiti ukoštac s posve izmijenjenom koncepcijom predmeta koju su u obrazovni sustav unijeli kurikuluski dokumenti i popratne međupredmetne teme. Izloženi istraživački zadatak samo je jedan od pokušaja da se pomire oprečni i naizgled nepomirljivi interesi učenika i zahtjevi obrazovnoga sustava te učiteljeva potreba da nastava materinskoga jezika sustavno pridonosi učeničkomu osvješćivanju temeljnih sastavnica vlastitoga kulturnog identiteta i razumijevanju njegova mjesta u širem europskom kontekstu. Kad je riječ o najstarijim razdobljima hrvatske jezične i književne povijesti, neizostavan izvor relevantnih i poticajnih materijala pruža Staroslavenski institut u Zagrebu, na čijoj se službenoj stranici na Facebooku redovito mogu čitati zanimljive i poučne objave, djelatnici kojega redovito organiziraju javna predavanja namijenjena široj, pa i školskoj, publici i čiji su znanstvenici Milan Mihaljević, Ana Šimić i Ana Mihaljević nedavno pripremili i vrijedan popularno-znanstveni priručnik *Glagoljica za znatiželjne* (2021.), koji je bio dostupan za preuzimanje na službenoj mrežnoj stranici Instituta i koji je vrijedan izvor u osnovnoškolskoj i srednjoškolskoj nastavi hrvatskoga jezika, pa je bio korišten i tijekom pripreme ovoga malog istraživačkog zadatka.

Odaberi jedno slovo iz donjega izbornika te ga precrtaj koristeći se mišem ili dodirnim zaslonom. Precrtaj slovo prateći pomoćne strelice. Pritisni donju sliku za pokretanje stranice.

Slika 1: Igra za učenje pisanja glagoljičnih slova